

УДК 78.071-047.72/.785.6

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2024-2-3>

Наталія ЖУРАВЛЬОВА

старший викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та методики музичної освіти, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, Україна, 29013

ORCID: 0000-0002-5523-6577

Бібліографічний опис статті: Журавльова, Н. (2024). Антиципація в структурі професійної діяльності концертмейстера. *Fine Art and Culture Studies*, 2, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-2-3>

АНТИЦИПАЦІЯ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА

Стаття присвячена дослідженню явища передбачення в аспекті феномену колективної музичної творчості, проаналізовано його вивчення та використання у практиці колективного виконавства, зокрема в діяльності концертмейстера.

Метою роботи стала спроба дослідити та виявити сутність антиципації, її мобільні властивості та місце в структурі художньо-творчої діяльності концертмейстера, обґрунтувати її значущість як найважливішого атрибуту концертмейстерського мистецтва.

Методологію дослідження становлять теоретичні положення сучасних науковців, які трактують музично-виконавську діяльність як складний психофізіологічний процес, методи системно-структурного та порівняльного аналізу; враховувались також методи спостереження за творчим процесом концертмейстерів, які брали участь у репетиціях та публічних виступах з солістами, ансамблями, також метод самоспостереження, в ході яких аналізувались та фіксувались виконавські відчуття.

Наукова новизна обумовлена тим, що проблеми антиципації, які отримали достатньо глибоку розробку в психології, вперше розглянуті в умовах художньої, зокрема, музичної творчості.

Висновки. В ході пізнання структури взаємовідносин між концертмейстером та іншими учасниками художньо-творчого процесу антиципація розкривається як атрибут концертмейстерського мистецтва, без якого останнє неможливо в принципі; з'ясовано, що сутністю діяльності концертмейстера у сучасній музичній практиці вважається «супровід» не тільки як художньо-творчий процес музикування (акомпанування), але й «супровід» як спосіб творчості, який себе проявляє в підтримці будь-яких ініціатив в галузі колективного музичного мистецтва. Специфіка процесів антиципації стає зрозумілою саме в контексті особливостей діяльності концертмейстера, діяльності супроводжувального типу. Адаптуючи сформовану концепцію педагогічного супроводу до умов музично-виконавської діяльності, можна стверджувати, що супровід – це процес взаємодії суб'єктів (у даному випадку концертмейстера та соліста), спрямований на реалізацію художньо-виконавського потенціалу музичного твору.

Ключові слова: концертмейстер, художньо-творча діяльність, антиципація, творчий процес, концертмейстерське мистецтво.

Natalia ZHURAVLOVA

Senior Lecturer at the Department of Musicology, Instrumental Training and Methods of Music Education Instrumental-Performing Disciplines, Khmelnytsky Humanitarian-Pedagogical Academy, 139 Proskurivskyi underground str., Khmelnytsky, Ukraine, 29013

ORCID: 0000-0002-5523-6577

To cite this article: Zhuravlova, N. (2024). Antytsypatsiia v strukturі profesiinoini diialnosti kontsertmeistera [Anticipation in the structure of the concertmaster's professional activity]. *Fine Art and Culture Studies*, 2, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-2-3>

ANTICIPATION IN THE STRUCTURE OF THE CONCERTMASTER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

The article is devoted to the study of the phenomenon of anticipation in the aspect of the phenomenon of collective musical creativity, analyzes its study and use in the practice of collective performance, in particular in the activity of the concertmaster.

The purpose of the work was an attempt to investigate and identify the essence of anticipation, its mobile properties and place in the structure of the concertmaster's artistic and creative activity, to substantiate its significance as the most important attribute of concertmaster art.

The methodology of the study is based on the theoretical positions of modern scholars who interpret music performance as a complex psychophysiological process, methods of systemic-structural and comparative analysis; methods of observing the creative process of concertmasters who participated in rehearsals and public performances with soloists and ensembles, as well as the method of self-observation, during which the performance sensations were analyzed and recorded, were also taken into account.

The scientific novelty is due to the fact that the problems of anticipation, which have been developed in psychology, are first considered in the context of artistic, in particular, musical creativity.

Conclusions. In the course of understanding the structure of the relationship between the concertmaster and other participants in the artistic and creative process, anticipation is revealed as an attribute of concertmaster art, without which the latter is impossible in principle; it has been found that the essence of the concertmaster's activity in contemporary musical practice is considered to be "accompaniment" not only as an artistic and creative process of music-making (accompaniment), but also "accompaniment" as a way of creativity that manifests itself in supporting any initiatives in the field of collective musical art. The specifics of anticipation processes become clear in the context of the peculiarities of the concertmaster's activity, the accompanying type of activity. Adapting the established concept of pedagogical support to the conditions of musical performance, it can be argued that accompaniment is a process of interaction between subjects (in this case, a concertmaster and a soloist) aimed at realizing the artistic and performing potential of a musical work.

Key words: concertmaster, artistic and creative activity, anticipation, creative process, concertmaster art.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку музичного мистецтва професійна діяльність піаніста-концертмейстера розглядається як складне, багатопланове явище у сфері музичного виконавства. Концертмейстерство, яке сформувалось як самостійний вид діяльності в процесі практики акомпанування та художньо-педагогічної корекції ансамблю зі співаками або виконавцями-інструменталістами, є вдалим прикладом універсального поєднання в рамках однієї професії майстерності виконавця, педагога, імпровізатора та психолога. Мистецтво піаніста-концертмейстера упродовж тривалого часу залишається однією із найнеобхідніших складових спільного процесу музикування. Проблемне коло українського сучасного музикознавства, пов'язане з концертмейстерством, засвідчує пріоритетність уваги науковців до дослідження його сутності й особливостей у контексті навчального процесу на різних щаблях фахової освіти музиканта. Та однією з найменш досліджених ланок концертмейстерського мистецтва залишається сфера психологічних відносин в спільній творчості ансамблевого музикування, зокрема, та її складова, яка розкриває здатність учасників пристосовуватися до партнерів, відчувати, або навіть передчувати їх наміри та дії. Ця здатність зазвичай трактується як результат дії інтуїції, як наслідок накопиченого багаторазовими репетиціями художнього досвіду, проте в музичній психології та практиці художньої творчості в процесах передчуття недооцінюється зна-

чення раціональної складової свідомості. Тому актуальною є проблема теоретичного вивчення сутнісних характеристик даного виду діяльності, обґрунтування його структури, компонентів концертмейстерської майстерності, і в першу чергу, проблему психології спільної творчості, здатності передчуття, передбачення намірів та адекватних дій партнерів в процесі музикування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність проблеми знайшла відображення в багатьох наукових працях сучасних мистецтвознавців (Т. Молчанова, М. Моїсеєва, Н. Інютючкіна, Л. Повзун, І. Польська), які серед критеріїв професійної майстерності концертмейстера виділяють психологічну складову виконавського та педагогічного процесу, яка стає в ряд обов'язкових умов, від яких безпосередньо залежить якість художньої творчості концертмейстера та його партнерів. Проблему професійної підготовки концертмейстера розглянуто у дослідженнях С. Белькевич, Г. Курбонова, А. Люблінського, В. Пустовіт. У дослідженнях В. Березіна, В. Вілюнаса розглядаються психологічні відносини між концертмейстером та виконавцем-інструменталістом; виховання навичок сценічної поведінки у своїх працях висвітлили Л. Виготський, Р. Давидян, Л. Ганелін, О. Блох. Специфіці концертмейстерської роботи з вокалістами присвячені статті К. Виноградова, І. Польської, методичні посібники Л. Живої, Н. Горошко, Е. Економової, О. Філатової, В. Демидової.

Зарубіжні психологи (Д. Давідсон, Х. Гарднер, А. Сабадіні, М. Хау, Д. Слобода) у своїх дослідженнях пояснюють єдність в ансамблі музикантів як наслідок музичної взаємодії особливого якісного рівня, спілкування мовою музики, яка є найдавнішим каналом людської комунікації.

У сучасному музикознавстві формується та набуває поширення тенденція репрезентування концертмейстера як повноправного учасника творчого процесу – «чутливого ансамбіста, який досконало вивчив специфіку вокального мистецтва, інтерпретатора, що узгоджує всі засоби виразності свого інструмента з особистісно-психологічним комплексом співака» (Інюточкіна, 2010, с. 6). Як зазначає М.Моїсеєва, «майстерність ансамблевого музиканта вимірюється синхронністю взаємодії його ігрової звучності з партією соліста, вивіреною балансом звучання всіх партій ансамблю та, що найголовніше, полягає у створенні цілісного, логічного художнього образу музичного твору, який народжується в спільному творчому акті партнерів» (Моїсеєва, 2005, с.52).

Прогностичну функцію діяльності концертмейстера у своєму дослідженні розглядає В.Демидова в контексті її педагогічного потенціалу: «як можливості особистісно-орієнтованого підходу до процесу професійного навчання, емоційно-психологічної взаємодії з вокалістом, творчого діалогу у процесі музичного виконання» (Демидова, 2020, с. 126).

Проте наукова література, пов'язана з вивчення психологічної діяльності концертмейстера, висвітлена недостатньо, особливо що стосується дослідження мікропроцесів психології художньої творчості, а саме, найважливішої психологічної складової діяльності концертмейстера – антиципації.

Метою роботи стала спроба дослідити та виявити сутність антиципації, її мобільні властивості та місце в структурі художньо-творчої діяльності концертмейстера, обґрунтувати її значущість як найважливішого атрибуту концертмейстерського мистецтва

Виклад основного матеріалу. Сучасні мистецтвознавці під концертмейстерською розуміють поліфункціональну творчу (виконавську, педагогічну та організаційну) діяльність, в якій музика розкривається як озвучений художній процес, або ініціюється закладеними в інших

видах чи жанрах творчості програмах, де психологічна складова виконавського та педагогічного процесу стає в ряд обов'язкових умов, від яких безпосередньо залежить якість художньої творчості концертмейстера та його партнерів. Наукове осмислення концертмейстерської діяльності як професії, що має свою специфіку, динаміку розвитку, генезу формування, свою роль у виконавському процесі, як специфічної галузі музично-виконавської практики спрямоване на визначення його різних проявів: це і вид професійної діяльності, і особливий рід особистісної професійної компетентності, і окремий тип музично-виконавського мистецтва, який історично був пов'язаний з еволюцією ансамблевої музики. В ряду багатьох музичних професій концертмейстерство найбільш вимогливе до універсальних комунікативних здібностей поряд з ансамблевими, педагогічними та виконавськими видами діяльності піаніста; для концертмейстера завжди залишаються актуальними такі критерії професійної майстерності, як концертмейстерська інтуїція, чутливість, емпатія, тактовність, гнучкість, які відносять не стільки до виконавських або педагогічних властивостей, скільки до психологічних. Сфера психологічних відносин в сумісній творчості декількох музикантів, зокрема, та її складова, яка розкриває здатність учасників пристосовуватися до партнерів, відчувати, або навіть передчувати їх наміри та дії залишається однією з найменш досліджених галузей концертмейстерського мистецтва. Потрібно підкреслити необхідність дослідження мікропроцесів психології художньої творчості, що доводить можливість розглядати антиципацію як найважливішу психологічну складову діяльності концертмейстера.

Сутністю діяльності концертмейстера у сучасній художньо-педагогічній практиці варто вважати «супровід» не тільки як суто художній процес музикування (акомпанування), але й як спосіб творчості, який себе проявляє в підтримці будь-яких ініціатив в галузі колективного музичного мистецтва. Забезпечення повноцінного процесу художньої творчості соліста чи колективу музикантів, тобто супровід творчого процесу – сенс професійної діяльності концертмейстера, і тоді, коли супровід реалізується в контактах з солістом, камерним ансамблем чи оркестром (організаційний аспект),

і в процесі підготовки до концерту (педагогічний аспект), і в концертній діяльності (виконавський аспект). Роль концертмейстера в цих взаємовідносинах може мінятися від пасивної до активної та навіть ведучої, проте суть завжди залишається одна: забезпечення повноцінного процесу художньої творчості соліста, або колективу музикантів, тобто супровід творчого процесу. Якщо адаптувати існуючу концепцію педагогічного супроводу до умов музично-виконавської діяльності, можна зробити висновок, що супровід являє собою процес взаємодії суб'єктів (у даному випадку концертмейстера і соліста), який націлений на реалізацію художньо-виконавського потенціалу музичного твору. Звідси стає зрозумілим наведене вище визначення сутності концертмейстерської діяльності, де музика представлена об'єктом, а суб'єктом – музикант, який забезпечує реалізацію спільних дій по виконанню музичного твору. Структуру взаємовідносин музикантів в діяльності концертмейстера доцільно розуміти як тісно взаємопов'язані компоненти єдиного інтегрального художнього організму, який складається з п'яти частин: концертмейстер – соліст – інструмент – музика – слухач. Запропонована система взаємовідносин має абсолютну взаємообумовленість і тому зміни в одному з елементів визивають модифікацію функціональної залежності у всіх останніх (художня, педагогічна, організаційна), а також принципів діяльності, найважливішими з яких є: толерантність до думок всіх учасників художнього процесу, координація намірів та дій учасників творчого процесу, пріоритет музики як основи художньої діяльності.

В структурі взаємовідносин концертмейстера з солістом або ансамблем потрібно виділити роль взаємодії як складного, багатопланового процесу встановлення та розвитку контактів з партнерами, який складається з обміну інформацією (комунікація як смисловий аспект соціальної взаємодії), вироблення єдиної стратегії та тактики взаємодії. У створенні ансамблю приймають участь не тільки слухові, візуальні та рухові відчуття виконавців, але й їхній інтелектуальний досвід, емоційна культура, виховані тривалою спільною художньою практикою, а також такі властивості особистості як воля, комунікабельність, толерантність та інші. Специфіка процесів антиципації

стає зрозумілою саме в контексті особливостей діяльності концертмейстера, діяльності супроводжувального типу.

В структурі поліфункціональної діяльності концертмейстера можна виділити основні положення теорії антиципації, серед яких виділяються наступні: антиципація – як передчуття – об'єктивна властивість людської психіки, сенс якої полягає в здатності до упереджувального відображення явищ дійсності та яка проявляється як у формі простого сенсорного акту, так і складного творчого процесу; антиципація – як психомоторний акт – динамічний процес, детермінований відношеннями між суб'єктами (музикантами), його структура включає наступні складові: сприйняття зовнішнього сигналу – його характеристика (оцінка) – прогнозування відповідних дій – вибір дії – реакція на сигнал; в залежності від проєкції передбачення, націленості його на особливий або кінцевий результат можна говорити про тактичну чи стратегічну антиципацію. В методичній літературі ХХ-ХХІ сторіччя процеси передбачення частіше описують як емпіричний досвід комунікації, емпатії, інтуїції, заснований на абстрактно-чуттєвому сприйнятті дійсності. У психології феномен антиципації сучасні науковці розглядають як форму випереджувального відображення дійсності, загальну та найголовнішу якість психіки, що виявляється у всіх видах діяльності та визначена як провідний критерій психічної активності людини. Природа передбачення суперечлива: будь-яке передбачення ґрунтується на минулому досвіді суб'єкта тією мірою, наскільки він може зіставити це минуле з інформацією про поточний момент (Романенко, 2015, с. 49).

Антиципація (лат. *anticipato*) у логіці трактується як передбачення подій на основі попереднього досвіду. В психології під антиципацією розуміють очікування організмом певної ситуації, ява людиною результатів своєї дії ще до її здійснення. Антиципація, на думку сучасних науковців, як психологічний феномен зі своєю різнобічністю форм має універсальне значення у всіх аспектах людської діяльності. Антиципація в музичній діяльності у вузькому сенсі означає психофізичні процеси розпізнавання та відповідних реакцій на наміри та дії партнерів творчого процесу (так звана синтонність),

в широкому – спільна творчість, заснована на прогнозуванні художнього результату. Основою для прогнозування в діяльності людини є аналіз сприймаючої інформації та співвідношення її з минулим досвідом. Аналіз антиципаційних процесів, які можна спостерігати в колективній музичній практиці, дозволяє спроектувати структуру даного явища.

Основні типи антиципаційної діяльності виявляються в процесі дослідження мікро та макропроцесів, які відбуваються у творчості концертмейстера. На мікрорівні антиципація – це одиничний психомоторний акт, який складається з декількох етапів (від трьох до шести та залежить від складності завдань). Послідовність таких актів, яка представлена у вигляді процесу, можна розглядати як психологічну взаємодію партнерів по творчому процесу (синтонність), яка заснована на випередженні кінцевого результату. На макрорівні антиципація складається з етапів планування (прогнозування) та регулювання (корегування) психомоторної діяльності в ході спільного музикування. Таким чином, як психомоторна діяльність антиципація розподіляється на тактичну та стратегічну, та оскільки художня творчість синтезує обидва типи антиципації, то такого виду прогностичну діяльність можна розглядати як складну.

Якщо розглядати антиципацію музиканта-концертмейстера як одиничний акт, то в ньому виділяють наступні психофізичні структурні елементи: стан готовності (налаштування уваги), подача-сприйняття (розпізнавання) сигналу, оцінювання та відповідна реакція – рішення тактичного завдання. Стратегія випередження містить планування та регулювання антиципаційної діяльності, серед яких можна виділити наступні вектори процесу стратегічного прогнозування: 1) в створенні звукового балансу між сольною та акомпануючою партіями; 2) планування та регулювання горизонтального розвитку музичного матеріалу. Антиципація як складний психомоторний процес в творчості концертмейстера припускає здатність музиканта-піаніста постійно знаходитися в готовності до випереджувальної діяльності, тоді цю готовність до антиципаційного про-

цесу необхідно розглядати як психологічний стан концентрації уваги на очікуваному сигналі (дії), або як процес розподіленої уваги, що зорієнтована на сприйняття будь-якої непрогнозуваної інформації.

Концертмейстерство завжди пов'язане зі взаємодією партнерів у творчому музикуванні. Тому три функції антиципації – когнітивна, регулятивна та комунікативна – набувають в умовах спільного музикування важливе значення: у створенні музичного ансамблю приймають участь не тільки слухові, візуальні та рухові відчуття виконавців, але й їхній інтелектуальний досвід, емоційна культура, які виховані довготривалою спільною художньою практикою, а також такі властивості як воля, комунікабельність, адаптивність, толерантність та ін. Актуальність цих властивостей особистості музиканта в роботі концертмейстера багаторазово зростає завдяки специфіці супроводу, яка обумовлена підпорядкованістю його діяльності партнерським відносинам.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз сутності та структури концертмейстерської діяльності пояснює багатоплановість виконавської та педагогічної творчості концертмейстера, яка обумовлена сутністю професії, що полягає в супроводі як засобі творчого самовираження та виявляється в підтримці різних ініціатив в галузі музичного мистецтва і співтворчості з учасниками ансамблевого музикування. В ході пізнання структури взаємовідносин між концертмейстером та іншими учасниками художньо-творчого процесу антиципація розкривається як атрибут концертмейстерського мистецтва, без якого останнє неможливо в принципі.

Сутність антиципації в діяльності концертмейстера ґрунтується на психофізичних та художніх закономірностях музичної творчості. Феномен антиципації є мобільним компонентом в структурі професійної компетентності піаніста-концертмейстера, за допомогою якого здійснюється багаторівнева взаємодія партнерів по творчому процесу та потребує подальшої розробки спеціальних методик становлення та розвитку майстерності концертмейстера.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демидова В. Прогностична функція професійної діяльності піаніста-концертмейстера у класі вокалу. *Музичне мистецтво і культура*, (1), 125–130. <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2020-30-1-19> В.Г.Д

2. Інюточкіна Н.В. Феномен піаніста-концертмейстера в вокально-інструментальному ансамблі (на прикладі австро-німецького вокального циклу ХІХ ст.). (Автореф. ... дис. канд. мистецтвознавства за спец. 17. 00. 03 – музичне мистецтво). Харків: Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 2010. 21с.
3. Журавльова Н.І., Каленик І.В. Психологічні аспекти діяльності концертмейстера у сфері музичного мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених ДДПУ ім. Івана Франка*. 2021. Вип. 36. Т.1. С. 74–79.
4. Моїсєєва М. А. Інтеграція музикознавчих і психолого-педагогічних знань як чинник творчої інтуїції музиканта. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. Вип. 21. С. 51–54.
5. Молчанова Т. О. Мистецтво піаніста-концертмейстера у соціокультурному контексті сучасності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки РДГУ. Рівне*, 2013. Вип. 19(1). С. 212–217.
6. Повзун Л. І. Ансамблева творчість піаніста-концертмейстера: *Навчальний посібник*. Одеса: Фотосинтеза, 2009. 104 с.
7. Польська І. Камерний ансамбль: феноменологія жанру. *Наукові збірники Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка*. Львів, 2010. Вип. 24. С. 4–14.
8. Ревенчук В.В. Теорія та методика формування концертмейстерських умінь: *Навчальний посібник*. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 111 с.
9. Романенко О. В. Типологізація поняття "антиципація" в сучасній психологічній науці. *Юридична психологія* (2). С. 40–52. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_5.
10. Харченко Ю. Т. (2019) Особливості художньо-творчої діяльності концертмейстера закладу вищої освіти. *Science, research, development: monografia pokonferencyjna* (13). С. 73–76. ISSN 978-83-66030-77-0

REFERENCES:

1. Demidova, V. (2020). Prohnostychna funktsiia profesiinoi diialnosti pianista-kontsertmeistera u klasi vokalu [Prognostic function of the professional performance of a pianist-concertmaster in a vocal class]. *Musical art and culture*. V.1, pp.125-130. <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2020-30-1-19> В.Г.Д
2. Inyutochkina, N. V. (2010). Fenomen pianista-kontsertmeistera u vokalno-instrumentalnomu ansambli [Phenomenon of the pianist-concertmaster in the vocal-instrumental ensemble (the case of the Austro-German vocal cycle of the 19th century)]. *Author's abstract of candidate of arts studies*. Kharkiv: Kharkiv State University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky [in Ukrainian].
3. Zhuravlova, N.I., & Kalenyk, I.V. (2021). Psykholohichni aspekty diyal'nosti kontsertmeystera u sferi muzychnoho mystetstva [Psychological aspects of the concertmfster's activity in the sphert of music art]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivs'kyi zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh DDPU im. Ivana Franka – Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists of the DDPU named after Ivan Franko. Vols. I, 36, 74-79* [in Ukrainian].
4. Moisieieva, M. A. (2005) Intehratsiia muzykoznavchykh i psykholoho-pedahohichnykh znan yak chynnyk tvorchoi intuitsii muzykanta. [Integration of musicologist and psikhologo-pedagogical knowledges as a factor of creative intuition of musician]. *Announcer of the Zhytomyr state university of the name of Ivan Franco*. N.p., 2005. V. 21, pp. 51-54 [in Ukrainian].
5. Molchanova T. O. (2013). Mystetstvo pianista-kontsertmeistera u sociokulturnomu konteksti suchasnosti [The art of a pianist-concertmaster in the socio-cultural context of our time]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Naukovi zapysky RDHU. Rivne RDGU*. V. 19(1). pp. 212–217. [in Ukrainian].
6. Povzun, L. I. (2009). Ansambleva tvorchist' pianista-kontsertmeistera [*Ensemble creativity of pianist-concertmaster*]. Odessa: Photosynthetic [in Ukrainian].
7. Pol'skaya, I. I. (2010). Kamernyj ansambl: fenomenologiya zhanru. [Chamber ensembl: fenomenologiya of genre]. *Scientific collections of the Lviv national musical academy are the name of M. V. Lisenko*. Lviv: N.p, 2010. V. 24. 160p. [in Ukrainian].
8. Revenchuk, V.V. (2009). Teoriya ta metodyka formuvanny kontsertmeysters'kykh umin' [*Theory and method of formation of concertmaster skills*]. Nizhin: Nizhin State University named after Ivan Franco [in Ukrainian].
9. Romanenko O. V. Typolohizatsiia poniattia "antytysypatsiia" v suchasni psykholohichni nautsi. [*Typology of the concept of "anticipation" in modern psychological science*]. *Legal psychology* V.2, С. 40-52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_5.
10. Kharchenko Yu. T. *Osoblyvosti khudozhno-tvorchoi diialnosti kontsertmeistera zakladu vyshchoi osvity*. [Peculiarities of the artistic and creative activity of a concertmaster of a higher education institution]. *Science, research, development: monografia pokonferencyjna* V.13, С. 73-76. ISSN 978-83-66030-77-0